

AKTUALNI PROBLEMI NORME U SUVREMENOME
NJEMAČKOM JEZIKU

Zadaća koja se neprestano nameće lingvistici i didaktici nastave stranog jezika jest shvaćanje promjena jezičnih normi uvjetovanih društvenim potrebama. Te promjene treba uzimati u obzir pri razradi i aktualiziranju nastavnog materijala. U suvremenome njemačkom jeziku u tom smislu postoje vrlo aktualni problemi. Ovaj tekst upozorava na neke odabrane aspekte i primjere norme u graničnom području književnoga i govornog jezika.

U novijoj stručnoj literaturi prevladava mišljenje da se pojam norme ne može ograničiti na književni jezik, već da i govorni jezik, i uopće svi pojavni oblici jezika, imaju svoje specifične normativne sustave. Problematično je preusko shvaćanje pojma norme u smislu da je »točno« samo ono što dopušta »normativna« gramatika i opis vokabulara u smislu književnog jezika. Poznato je da se svaki autor udžbenika, kao i nastavnik njemačkog kao stranog jezika, susreće s mnogobrojnim jezičnim pojavama koje se ne mogu jednostavno dihotomijski odrediti »u skladu s normom« i »u suprotnosti s normom«. Te pojave zahtijevaju da se diferencirano označe na različitim razinama, na primjer: književno/govorno narječje; općenito/stručni jezik; stilski uzvišeno/neutralno/nemarno/vulgarno itd., a često je potrebno upozoriti i na specifičnosti upotrebe u državama njemačkoga govornog područja: DR Njemačka, SR Njemačka, Austrija, Švicarska.

Poznati su i slučajevi kada se ne može sitničavo odlučivati — kod Thomasa Manna, na primjer, stoji:

(der) Augenblick... , wo er mir mit einem Zufallswort sein Innenleben entdeckte (Th. Mann, Doktor Faustus)

dok mnogi »normativni« priručnici upotrebu relativnog *wo* u vremenskom značenju određuju kao osobinu govornog jezika:

der Tag, wo ich ihn zuerst sah

die Zeit kommt noch, wo du froh darüber sein wirst, etwas gelernt zu haben (umjesto: der Tag, an dem ich; die Zeit, da du...). Kod posljednjeg je riječ o izuzetnu slučaju kojem pedagog neće posvetiti osobitu pažnju, jer su često posrijedi granični slučajevi koji nastavnika ne bi trebali ometati da nastavu usmjerava prije svega na utvrđene norme književnog jezika. Neprestano ispitivanje pravila kodificiranih u obliku normi ostaje, međutim, stalna zadaća. Ta činjenica postaje važnija i zbog toga što je osim tendencije internacionalizacije i specijalizacije jedna od karakterističnih tendencija suvremenog njemačkog jezika integriranje i niveliranje književnoga i govornog jezika. Upozorit ćemo na nekoliko manje ili više reprezentativnih primjera.

Na morfološko-sintaktičkom području u određenim je uvjetima komunikacije karakteristična zamjena upotrebe genitiva. Tako se posvojni genitiv *die Tür des Kellers* zamjenjuje prepozicionalnom konstrukcijom *die Tür vom Keller*, odnosno *die Tür zum Keller* (stand offen). Ili: *Sonja sitzt auf Großvaters Schoß/auf dem Schoß beim/vom Großvater*.

Usporedna upotreba padežnog i prijedložnog objekta javlja se masovno s jasno izraženom tendencijom pretpostavljanja prijedložnog objekta na području valencije glagola, npr.: *dem Vortrag folgte eine lange Diskussion/ auf den Vortrag folgte eine lange Diskussion; Ich entnehme seinen Worten/aus seinen Worten, daß. . .* Nije, međutim, uvijek tako da upotreba tendira od padežnog prema prijedložnom objektu, već je dijelom i obrnuto: *Er richtete ihm/ an ihn den Gruß aus*. Riječ je, dakle, o pravim pojavama niveliranja, a ne o »spuštanju« književnog i pisanog jezika na »nižu« razinu govornog jezika u smislu preusko shvaćene normativne gramatike i konzervativnog njegovanja jezika.

Uzroci razvojnih tendencija i promjena norme različite su naravi. Dijelom počivaju na analognom djelovanju. Ako danas, na primjer, normativna gramatika dopušta da se jedina dva njemačka glagola s dvostrukim akuzativom — *lehren i kosten (Ich lehre dich die deutsche Sprache; Die Reise kostet mich viel Geld)* unatrag dvadesetak godina¹ mogu upotrebljavati s dativom i u književnom jeziku (*Ich lehre dir die deutsche Sprache; Die Reise kostet mir viel Geld*), onda izmjene norme počivaju na prilagođivanju rekcije tih glagola odnosima u sustavu i temeljnim strukturama suvremenog njemačkoga. U govornom je jeziku to prilagođivanje već odavno provedeno. Osim internih jezičnih uvjeta promjene normi, potrebno je, međutim, uzeti u obzir i eksterne uvjete. To znači komunikativne, prije svega socijalne pretpostavke i potrebe u izjednačivanju književnog i govornog jezika.

Promjene društvenih odnosa i različit razvoj zemalja njemačkoga govornog područja dovode i do promijenjenih, odnosno različitih komunikacijskih potreba.

»Različiti društveno-ekonomski odnosi u DR Njemačkoj i SR Njemačkoj, a i međuljudski odnosi koji iz njih proizlaze, kao i na tim osnovama utemeljene različite pojave u nadgradnji, donose sa sobom i različite komunikacijske potrebe ljudi koji žive u odnosnim uvjetima. . . (Ove nove komunikacijske potrebe) različitim posredovanjem utječu, prije svega, na ustrojstvo osnovnih oblika njemačkog jezika koje se razvilo do 1945, a isto tako i na karakter pojedinih osnovnih oblika, njihov međuodnos, kao i na njihovu ulogu u društvenoj komunikaciji.« (Joachim Schildt, *Abriß der Geschichte der deutschen Sprache*, Berlin, 1976, str. 198.)

U svakom pojedinačnom jezičnom slučaju valja, naravno, uvijek ispitati konkretne uvjete, dijalektičko ispreplitanje jezičnih i izvanjezičnih uvjeta koji su doveli do odgovarajućih promjena. Očita, gotovo izravna povezanost društvenih odnosa i jezika, jezične uporabe pokazuje se na primjer u jezičnoj tvorbi zakonskih tekstova. U tom je smislu vrlo korisna usporedba jezika Civilnog zakonika DR Njemačke (Zivilgesetzbuch/ZGB) koji je stupio na snagu 1976. i preuzetoga Građanskog zakonika (BGB):

»Im 'Erbrecht' wird nicht mehr von *Abkömmlingen* verschiedener Generationen (Erblasser, dessen Eltern, Großeltern und Urgroßeltern, vgl. BGB § 1924 ff.) gesprochen, sondern von *Kindern* und Nachkommen (vgl. ZGB § 364 ff.). . . Das BGB enthält häufig wiederholende schwerfällige und daher schwerverständliche erstarrte Wortverbindungen folgender Art: *in Ansehung des Gesellschaftsvermögens. . . , in Ansehung der Sache. . . , in Ermangelung einer*

¹ Usp: Dudenova izdanja, Leipzig, 1951. i 1959.

Taxe... in Ermangelung einer Anweisung... bis zur Vornahme der Handlung... zur Unzeit kündigen... die unzeitige Kündigung... Im 'Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache' werden mehrere dieser festen Wendungen als papierdeutsch oder gespreizt gekennzeichnet. Im neuen ZGB werden sie weitgehend gemieden...«

(Günter Starke, Zur sprachlichen Gestaltung des Zivilgesetzbuches der DDR, u: *Sprachpflege*, Leipzig, 1976, sv. 2, str. 34. i 35.)

S druge strane u upotrebi njemačkog jezika postoje i određene pojave koje se ne mogu objasniti jednostavno na temelju društvenih odnosa, osobito na temelju društveno-ekonomske formacije. Produktivnost izvorno naglašeno književnojezičnih konstrukcija, a dijelom i konstrukcija jezika službenih spisa te njihovo prodiranje u sferu govornog jezika uvelike se temelji na prednostima jezične ekonomije. Na primjer, nominalni opisi *unter Kontrolle stehen/unter Kontrolle stellen/unter Kontrolle halten/unter Kontrolle bleiben*, umjesto »čistoga« glagola *kontrollieren*, mogu preuzeti funkcije koje nisu zadane semantičkom i sintaktičkom potencijom glagola *kontrollieren*. Tako »funktionalni glagoli« (*unter Kontrolle*) *stehen/stellen/halten/bleiben* realiziraju različite načine vršenja glagolske radnje (*Aktionsart*), znači komunikativne funkcije koja u njemačkom nije sadržana kao sustavna kategorija. U nekim se slučajevima mijenjaju i odnosi valencije. Usporedimo ove tri varijante:

- (1) *Die Ärzte kontrollieren den Gesundheitszustand des Patienten stündlich.* (2 aktanta.)
- (2) *Der Gesundheitszustand des Patienten wird (von den Ärzten) stündlich kontrolliert.* (Isti glagol, drugi glagolski oblik, pasiv; 2 aktanta, jedan sintaktički fakultativan.)

medutim:

- (3) *Der Gesundheitszustand des Patienten bleibt unter stündlicher Kontrolle.* (Potpuna eliminacija drugog aktanta; nominalni način iskaza je ovdje — i prema valentnosti — u osnovi drukčije leksičko sredstvo.)

Ono što je jezično ekonomično, ujedno je i produktivno, širi se i često ubrzava proces približavanja i niveliranja književnoga i govornog jezika.

Tendencijama proširivanja i niveliranja treba, međutim, u smislu njege jezika (kultura i estetika) u odgojnom i obrazovnom radu postaviti i određene granice. Potkrijepimo to na kraju ovog kratkog prikaza primjerom konstrukcije u tvorbi riječi koja je u suvremenom njemačkom vrlo produktivna — primjerom sufiksa — *mäßig*. Primjeri za ovaj tip tvorbe jesu:

*die malermäßige Instandhaltung der Mietswohnung,
die internatsmäßige Unterbringung der Studenten,
das listenmäßige Erfassen der Seminarteilnehmer,
das verkehrsmäßig gut zu erreichende Stadtzentrum, itd.*

Strukturalne i funkcionalne uvjete ove konstrukcije tvorbe riječi promotrit ćemo uspoređivanjem triju primjera:

(1) *Der Aufsatz des Schülers ist sowohl inhaltlich als auch ausdrucksmäßig gut.*

U njemačkom jeziku postoji pridjevska izvedenica imenice *Ausdruck* u obliku *ausdrücklich*. Ali s tim je oblikom (formativom) povezano drugo značenje (semantika) koje za navedenu rečenicu ne dolazi u obzir. Zato je opravdana izvedenica s *-mäßig*.

(2) *Das Stadtzentrum ist verkehrsmäßig gut zu erreichen.*

U njemačkom ne postoji nikakva »jednostavna« izvedenica od *Verkehr*; tvorba riječi s *-mäßig* zato je i ovdje opravdana.

(3) *Seine neue Arbeitsstelle bietet ihm berufsmäßig bessere Möglichkeiten als sein früherer Tätigkeitsbereich.*

Od imenice *Beruf* može se izvesti pridjev *beruflich*. Taj se pridjev može, bez razmišljanja, uvrstiti u navedenu rečenicu; pri tom ne nastaju nikakve razlike u značenju. U ovom primjeru upotreba izvedenice sa *-mäßig*, dakle, nije opravdana i stilski je problematična.

S njemačkoga, po rukopisu, prevela Zrinjka Glovacki-Bernardi.

Radmilo Marojević

PREVODNA SEMANTIZACIJA VREMENSKIH IZRAZA ТИПА »В ДВЕНАДЦАТОМ ЧАСУ«, »ОКОЛО ДВЕНАДЦАТИ ЧАСОВИ«*

Za konfrontativnu analizu dvaju jezika naročito su značajne one jezičke pojave koje su karakteristične samo za jedan od tih jezika. Pri tome takve jezičke pojave mogu biti posmatrane s različitih aspekata. Utvrđivanje značenja jezičke pojave (njena semantizacija) predmet je jednojezičke gramatičke analize. Utvrđivanje jezičkih sredstava koja se u drugom jeziku upotrebljavaju za izražavanje semantičke vrednosti date jezičke pojave predmet je konfrontativne gramatičke analize. Jezička pojava može se posmatrati i s gledišta nauke o prevodenju. U tom slučaju na prevodima se može posmatrati aktuelna semantička vrednost jezičke pojave, izražena sredstvima drugog jezika. Tako dolazimo do pojma prevodne semantizacije, pod kojom podrazumevamo utvrđivanje značenja jezičke pojave u kontekstualno određenim uslovima i izražavanje tog značenja u prevodu.

* Referat pročitan 25. siječnja 1980. na XVIII skupu slavista SR Srbije.